VLIV KVALIFIKACE A PRACOVNÍ UPLATNITELNOSTI NA KVALITU ŽIVOTA ZRAKOVĚ ZNEVÝHODNĚNÉ POPULACE

Effects of qualification and job opportunities on the quality of life in the population with sight handicaps

10: 247–482, 2008
ISSN 1212-4117

Petr Jánský

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra speciální a sociální pedagogiky

Summary

The human society as whole derives the position of its particular members within its own structures depending on their potential contributions and opportunities. These potential contributions and opportunities are particularly achieved by education.

The target of the work was to find whether the measure of the qualification (education) and potential opportunities of individuals with handicapped sight are directly proportional to the measure of the positivity which exerts the society in its attitude to these individuals, and whether the potential contribution and opportunity can be one of ways in individuals with handicapped sight making them possible to achieve a positively considered position in structures of the society.

Positive effects of the qualification and occupational opportunities on the quality of life of individuals with sight handicaps are conclusively considered.

Of course, the human society considers the requirements for education as obvious facts and thus, it seems to lose its general validity.

A similar obviousness is then in a general social consideration of the negativity of the life reality of individuals with sight handicaps. Long living with permanent irreparable damage to the sight is of course negative.

The fact is also obvious that this negative situation is very non-standard, which leads to a frequently occurring concept that the generally recognized human knowledge is not applicable to the members of this group.

Key words: education and qualification – job opportunities – healthy and handicapped society – mutual relationships between handicapped and healthy people – typhlopaedic institution

Souhrn

Veškerá lidská společnost odvozuje postavení svých jednotlivých členů ve vlastních strukturách dle jejich přínosnosti a uplatnitelnosti pro celek. Tato přínosnost i uplatnitelnost se pak ve výše zmíněné civilizaci dosahuje především vzděláním.

Cílem práce bylo zjistit, zda míra kvalifikace (vzdělanosti) a uplatnitelnosti zrakově znevýhodněného jedince stojí v přímo úměrném vztahu k míře pozitivnosti, kterou vykazuje společnost ve svém postoji vůči tomuto jedinci. Současně pak, že přínosnost a uplatnitelnost je jednou z cest zrakově znevýhodněného jedince na pozitivně nahlížené místo ve strukturách společnosti.

Ve svém souhrnu pak prokázat pozitivní vztah kvalifikace a pracovní uplatnitelnosti na kvalitu života zrakově znevýhodněných jedinců.

Lidská společnost ovšem nahlíží potřebu vzdělání jako samozřejmou – a bezděčně ji tak zdánlivě připravuje o její všeobecnou platnost.

Obdobnou samozřejmostí je pak všeobecný společenský úzus při pohledu na negativnost životní reality zrakově znevýhodněných jedinců. Žít dlouhodobě či trvale s neodstranitelným poškozením zraku je – samozřejmě – negativní.

Stejně samozřejmě pak je, že tato negativní situace je velmi nestandardní a to vede k časté před-

stavě, že na příslušníky této skupiny neplatí všeobecné lidské pravdy.

Klíčová slova: vzdělání a kvalifikace – uplatnitelnost – zdravá a handicapovaná společnost – vzájemné vztahy handicapovaných a zdravých – tyfopedické pracoviště

Hypotéza

Vzdělanost a pracovní uplatnitelnost kladně ovlivňuje sebereflexi a vztah okolí zrakově znevýhodněným jedincům

Cíl

Cílem práce bylo zjistit:

- názor zdravé populace na pracovní uplatnitelnost zrakově znevýhodněných jedinců, vyplývající z úrovně jejich kvalifikace (vzdělanosti);
- souvislost mezi mírou vzdělanosti a následné pracovní uplatnitelnosti zrakově znevýhodněného jedince a jeho možnostmi v oblasti oboustranné komunikace s okolím;
- jak výše a úroveň kvalifikace zrakově znevýhodněného jedince je významnou proměnnou v kvalitě jeho sebereflexy a vlastního nahlížení své životní reality obecně.

Metodika

Byl zvolen kvantitativní výzkum. Konkrétním nástrojem výzkumu byla zvolena metoda dotazování. Metoda dotazování korespondovala se speciálně pedagogickým konceptem práce, preferujícím subjektivně individuální přístup ke klientovi. Dotazníková metoda poskytla dostatečnou sumu validních informací a nepůsobila na respondenty negativním dojmem. Jako odpovídající byla tato forma dotazníku konzultována i s přední českou odbornicí PhDr. E. Dragomíreckou.

Charakteristika souboru

Pro potřeby výzkumu byl vytvořen soubor celkem 150 respondentů, kteří byli rozděleni do dvou cílových skupin. Skupinu zrakově znevýhodněných respondentů tvořilo 50 jedinců a skupinu zdravých respondentů tvořilo 100 jedinců.

Odpovědi na jednotlivé otázky byly ve skupině zrakově znevýhodněných jedinců získávány formou osobní konzultace. Ve skupině zdravých jedinců byl dotazník šířen pomocí internetu.

Použity byly dotazníky vlastní, specializované pro každou z obou respondentských skupin.

První dotazník byl určen pro 50 zrakově znevýhodněných jedinců a jeho účelem bylo monitorovat kvalitu respondentovy životní sebereflexy v závislosti na jeho osobní míře vzdělání, kvalifikace a profesní uplatnitelnosti.

Druhý dotazník byl určen pro 100 zdravých respondentů a jeho cílem bylo monitorovat jejich postoj ke zrakově znevýhodněným jedincům a zvláště tedy profesnímu uplatnění takto znevýhodněných jedinců.

Okruhy otázek pro obě skupiny:

I. Pro zrakově znevýhodněné jedince

1. Váš věk
2. Vaše věková kategorie
3. Vaše oftalmologická diagnóza a z ní pramenící druh handicapu
4. Doba vzniku vašeho zrakového handicapu
5. Vaše nejvyšší dosažené vzdělání
6. Vaše aktuální situace ohledně zaměstnanosti
7. Vliv vašeho handicapu na vaši profesi
8. Vliv handicapu na profesi ve vztahu k zaměstnanosti
9. Vliv handicapu na profesi v návaznosti na dosažené vzdělání
10. Vliv handicapu na profesi v návaznosti na víru
11. Vliv handicapu na profesi v návaznosti na současné postavení
12. Vliv handicapu na záliby v návaznosti na současné postavení
13. Vliv handicapu na společenské postavení v závislosti na vzdělání
14. Vliv postižení na společenské postavení v závislosti na profesních zájmech
15. Vliv postižení na společenské postavení v návaznosti na současné postavení
16. Dosažení vytýčeného životního cíle v návaznosti na vzdělání
17. Dosažení vytýčeného životního cíle v závislosti na profesní zájmy

18. Dosažení vytýčeného životního cíle v návaznosti na současné postavení
19. Vliv handicapu na dosažení životního cíle

II. Pro zdravé jedince

1. Zkušenost se zrakovým handicapem
2. Dostupnost informací o zrakově postižených
3. Možnost vzdělání pro zrakově postižené
4. Postoj ke vzdělávání zrakově postižených
5. Běžné povolání pro zrakově handicapované
6. Vnímání charity a podpůrných akcí
7. Reakce na přítomnost zrakově postiženého
8. Příjem služeb od zrakově handicapovaných
9. Postoj ke kolegiální s handicapovanými
10. Přátelství se zrakově znevýhodněnými
11. Manželství se zrakově handicapovaným
12. Využívání/zneužívání handicapu jako přirozené chování postižených
13. Hodnocení snah zrakově postižených o vzdělávání a rekvalifikaci
14. Povědomí o pojmu „chráněné bydlení“
15. Povědomí o pojmu „chráněná dílna“

Vyhodnocování dotazníků bylo provedeno v programu Excel a ve statistickém programu SPSS verze 14.0. Pro hodnocení otázek byly použity metody: χ^2 – kvadrát test v kontingenčních tabulkách a Kruskal-Wallisův test s následným dvojvýběrovým Wilcoxonovým testem pro vzájemné porovnání – použito pro otázky 10–15.

Výsledky

Níže uvedené výsledky jsou výběrem nejpodstatnějších zjištění ve vztahu k cílům práce. Kompletní soubor výsledků je obsažen v disertační práci na dané téma (Jánský, 2007).

Tabulka č. 1 Postoj k vzdělávání zrakově postižených (100 respondentů)

Poskytnout handicapovaným vzdělání	Počet (%)
Ano	93
Ne	1
Nevím	6

93 % respondentů jednoznačně souhlasí se vzděláváním a zvyšováním kvalifikace zrakově znevýhodněných jedinců, 6 % si nebylo jistých svým postojem a pouhý jeden respondent (1 %) by zvyšování kvalifikace zrakově handicapovaným neumožnil.

Tabulka č. 2 Běžné povolání pro zrakově handicapované (100 respondentů)

Způsobilost postižených k některým běžným povoláním	Počet (%)
Ano	85
Ne	2
Nevím	13

Běžné pracovní zařazení postižených s vadami zraku je 85 % dotázaných považováno za reálnou možnost uplatnění nevidomých a osob s vadami zraku. 2 % dotázaných by si zrakově handicapovanou osobu nedokázaly představit v klasickém povolání. 13 % respondentů se nevyjádřilo.

Tabulka č. 3 Postoj ke kolegiálně s handicapovanými (100 respondentů)

Postoj ke spolupráci s handicapovaným	Počet (%)
Kladný	91
Záporný	1
Nemám zkušenost	8

Jako kolegu v zaměstnání by 91 % respondentů uvítalo kladně. Jeden respondent se k této otázce postavil negativně a 8 % nemá z této oblasti žádné zkušenosti či nedokázalo posoudit své reakce, kdyby tato situace nastala.

Tabulka č. 4 Nejvyšší dosažené vzdělání handicapovaných (50 respondentů)

Vzdělání respondentů		
Základní	14	28 %
Středoškolské	24	48 %
Vysokoškolské	12	24 %

Vysokoškolského vzdělání dosáhlo 24 % respondentů. Ukončené středoškolské vzdělání mělo 48 % dotázaných. Základní vzdělání získalo 28 % dotázaných.

Tabulka č. 5 Zaměstnanost dotázaných (50 respondentů)

a)

Zaměstnanost handicapovaných		
Nezaměstnaní	9	18 %
Zaměstnaní	26	52 %
v důchodu	14	28 %
Neodpovědělo	1	2 %

b)

Nezaměstnanost handicapovaných – 9 osob	
Základní vzdělání	8
Invalidní důchod	1
Středoškolské vzdělání	0
Vysokoškolské vzdělání	0

Polovina z dotázaných (52 %) je ve stálém pracovním poměru. 28 % dotázaných dosáhlo důchodového věku (ve výslužbě). Pouze 18 % respondentů tvoří nezaměstnaní v produktivním věku.

Z 9 nezaměstnaných respondentů aktivního věku dosáhlo 8 pouze základního vzdělání. Všechny 12 respondentů s vysokoškolským vzděláním bylo v zaměstnaneckém poměru. Výzkumná praxe mezi respondenty ukázala praktickou rovnost mezi teoreticky diferenciovanými pojmy vzdělání/kvalifikace.

Tabulka č. 6 Vliv handicapu na profesní uplatnění (50 respondentů)

Vliv handicapu na profesi		
Negativní	16	32 %
Žádný	12	24 %
Stimulující	13	26 %
Neodpovědělo	9	18 %

Z celkového počtu dotázaných hodnotilo 32 % působení svého handicapu jako negativní, z toho 13 respondentů se základním vzděláním, 2 se středoškolským vzděláním a jeden s vysokoškolským vzděláním. Naopak pro 26 % měl handicap vliv stimulující, z toho 10 respondentů bylo s vysokoškolským vzděláním a 3 se středoškolským vzděláním. Téměř čtvrtina dotázaných (24 %) nepokládá svůj handicap za bariéru profesního působení.

Graf č. 1 Vliv handicapu na profesi ve vztahu k zaměstnanosti (50 respondentů)

V rámci skupiny nezaměstnaných uvedla naprostá většina působení svého handicapu jako negativní vliv na jejich profesní uplatnění (88 %).

Ve výslužbě (v důchodovém věku) 70 % respondentů při hodnocení svého aktivního působení v zaměstnaneckém procesu hodnotilo svůj handicap též jako negativní bariéru. Zbylých 30 % nepocítilo žádný vliv handicapu na profesní uplatnění.

Žádný respondent z řad nezaměstnaných nebo ve výslužbě neuvedl vliv handicapu jako stimulující.

V kategorii zaměstnaných pouze 14 % dotázaných uvádí negativní vliv svého handicapu na profesní uplatnění; 30 % dotázaných žádné omezení nepocítuje a více než polovina dotázaných (56 %) vnímá svůj handicap coby stimul.

Graf č. 2 Vliv handicapu na profesi v návaznosti na dosažené vzdělání (50 respondentů)

V rámci skupiny s vysokoškolským vzděláním je handicap vnímán jako stimulující u 56 % dotázaných a žádný vliv uvedlo 34 % dotázaných. Negativní vliv uvedlo pouze 10 % dotázaných absolventů vysoké školy.

V kategorii středoškolsky vzdělaných respondentů se vliv handicapu rovným dílem roz-

dělil do skupin negativní (32 %), žádný (34 %) či stimulující (34 %).

Převážná část respondentů s ukončeným základním vzděláním uvádí svůj handicap jako negativní ve vztahu ke své profesi (74 %). Pouze 20 % nepocítuje žádný vliv a 6 % pak toto vnímá jako vliv stimulující.

Graf č. 3 Vliv postižení na společenské postavení v závislosti na vzdělání (50 respondentů)

Dotazovaní, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání (76 %), uvádějí, že jejich handicap nemá žádný vliv na jejich společenské postavení, a 24 % hodnotí vliv postižení jako stimulující. Žádný z respondentů neoznačil vliv postižení na své společenské postavení jako negativní.

Téměř přesně opačně vyznívá hodnocení respondentů se základním vzděláním. Tito hodnotí vliv handicapu na své společenské postave-

ní jako negativní ze 78 % a bez vlivu pak 22 %.

Žádný z respondentů neoznačil vliv handicapu na své společenské postavení jako stimulující.

Respondenti, kteří získali středoškolskou kvalifikaci, hodnotí rovným dílem (20 %) vliv svého handicapu jako negativní a pozitivní. 60 % dotázaných nepocituje vliv svého handicapu na společenské postavení.

Graf č. 4 Dosažení vytýčeného životního cíle v závislosti na vzdělání (50 respondentů)

Osmdesát procent respondentů se základním vzděláním uvedlo, že vytýčeného životního cíle se jim nepodařilo dosáhnout. 20 % uvádí, že ano. Prakticky stejné procento středoškolsky vzdělaných tazatelů (78 %) uvádí, že se jim podařilo svého životního cíle dosáhnout a pouze 22 % uvádí, že nikoliv.

Ještě markantněji se vliv vzdělání projevuje u vysokoškolsky vzdělaných respondentů – 86 % uvádí dosažení životního cíle a pouze 14 %, že nikoliv.

Provedený výzkum jednoznačně prokázal pozitivní vliv kvalifikace a pracovní uplatnitelnosti na veškeré respondentní reflexe životní reality zrakově znevýhodněného jedince. To znamená, že prokázal přímou souvislost mezi kvalitou života zrakově znevýhodněných jedinců a mírou jejich kvalifikace (tabulka č. 4 až 6; graf č. 1 až 4). Zvláště výrazně se projevila souvislost mezi dosaženou mírou respondentova vzdělání a vlivem postižení na jeho společenské postavení.

DISKUSE

Realizace kvantitativního výzkumu prostřednictvím uvedených dotazníků se ukázala být až překvapivě snadná.

Jak znevýhodněná minorita, tak zdravá majorita spolupracovaly jedním slovem vzorně a adekvátní suma dotazníků, distribuovaných jak černo-tiskově, tak i elektronicky, byla shromážděna takřka vzápětí a žádný konkrétní problém v daných souvislostech nenastal. Už to do jisté míry předznamenávalo pozitivní výsledek, který se později průběžně a stále více potvrzoval.

Zjištěné skutečnosti zde dokumentují příklad funkčnosti potvrzených předpokladů. Je-li znevýhodněnému umožněna specificky realizovaná forma kvalifikace, v případě tyflo-problematiky sestávající se ze specifické sebe-obsluhy, prostorové orientace a alternativních forem zprostředkované komunikace, stává se tento plnohodnotným členem zdravé společnosti s kvalitnější sebe-reflexí, ale i s kvalitnějším náhledem zdravé společnosti na svou osobu (tabulka č. 3).

Provedený výzkum prokázal, že vzdělání se v praxi plně uplatňuje jako kvalifikace. Stojí jistě za zamyšlení skutečnost, že žádný z respondentů nebyl absolventem středoškolské kvalifikace všeobecného zaměření (gymnázium).

Osoby se zrakovým postižením nehodnotily ve vlastních odpovědích svou životní realitu nijak negativně, zdravá veřejnost nekritizovala jejich přítomnost ve svých řadách.

Častá pak byla i souvislost klientského pozitivizmu s dobrou profesní uplatnitelností dotyčného jedince a všeobecná akceptace jejich profesionálních výkonů širokou veřejností.

Zrakově znevýhodnění si zkrátka pochvalovali, když měli dobrou práci, a zdraví lidé zas prohlašovali, že by službu či pracovní výkon od zrakově znevýhodněného beze všeho přijali.

Není bez zajímavosti, že zjištěná fakta jsou potvrzována mimo jiné i historickými precedenty. Např. Démonstres se stal společenským prominentem tam, kde dotyčná historická éra znevýhodněného jedince fyzicky likvidovala. Jan Lucemburský a Jan Žižka z Trocnova dosáhli zenitů svých kariér až poté, co je postihlo fatální znevýhodnění, a to opět v historické epoše, která handicapované jedince i jejich skupiny odstavovala na samý okraj lidské společnosti. Podobných precedentů pak skýtá veškerá lidská historie doslova bezpočet.

ZÁVĚR

Realizovaný výzkum plně potvrdil platnost úvodní hypotézy předpokládající prokázání pozitivního vlivu kvalifikace a profesní uplatnitelnosti na kvalitu vzájemných reflexí zrakově znevýhodněných jedinců s běžnou společností zdravé společnosti.

Dále je možné zcela jednoznačně konstatovat:

1. byl prokázán tolerantní až pozitivní náhled zdravé populace na realizaci pracovní uplatnitelnosti zrakově znevýhodněných jedinců vyplývající z úrovně jejich kvalifikace;
2. plně se potvrdila i významná souvislost mezi mírou vzdělanosti a následnou pracovní uplatnitelností zrakově znevýhodněného

jedince a velmi významné zlepšení v oblasti vzájemné komunikace s okolím;

3. provedený výzkum jednoznačně prokázal, že úroveň kvalifikace zrakově znevýhodněného jedince má značně pozitivní vliv na jeho sebereflexi, tj. nahlížení své životní reality.

LITERATURA

- JÁNSKÝ, P.: Vliv kvalifikace a pracovní uplatnitelnosti na kvalitu života zrakově postižených, zejména v oblasti jejich společenského statutu a sociální interakce. *Disertační práce*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, 2007.
- PAYNE, J. a kol.: *Kvalita života a zdraví*. Praha: Triton, 2005, 629 s.
- POTAŠOVÁ, A.: 2004. *Kvalita života: úskalia výskumu seniorského veku*. [online] [cit. 2004-02-07]. Dostupné z: <http://www.pulip.sk/elpub/FF/Dzuka3/index.htm>.
- BAŠTECKÝ, J. a kol.: *Gerontopsychiatrie*. 1. vyd., Praha: Grada, 1994, 317 s.
- BERGMAN, C. S.: *Genetic and Environmental Influences*. London, New Delhi, Sage Publication, USA-Thousand Oaks, 1997, 147 p.
- BOROŠ, J.: *Základy sociálnej psychológie* (pre študujúcich humánne, sociálne a ekonomické vedy). Bratislava: IRIS, 2001, 227 s.
- CARNEGIE, D., et al.: *Buďte vůdčí osobnost*. Talpress: Praha, 1995, 200 s.
- DRLÍKOVÁ, E. a kol.: *Učitel'ská psychologie*. 1. vyd., Bratislava: SPN, 1992, 374 s.
- GREGOR, O.: *Muži nestárnou? Ale ženy žijí déle*. Kladno: Delta Macek, 1998, 125 s.
- HALL, C. S., LINDZEY, G.: *Psychologie osobnosti*. 1. vyd., Bratislava: SPN, 1997, 510 s.
- HROZENSKÁ, M.: Analýza sociálnych služieb pre seniorov v meste Nitra a prognóza ich rozvoja. *Rigorózna práca*. Nitra: FSVaZ UKF v Nitre.
- Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky: Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050. [online], [cit. 2004-02-05]. Dostupné z: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/prognoza2050vdc2.pdf> http://www.mia.sk/DE_TL/ZDRAV/DT_200206/14_06_10.htm, [online], [cit. 2005-01-07]
- Sociálna pomoc*. [online] [cit. 2002-03-02]. Dostupné z: <http://www.mployment.gov.sk/socialnapomoc/nposslovenskaverzia>.
- Sociologický časopis*. Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky, 2002, Vol. 38, č. 5.
- Velký sociologický slovník*. 1. vyd., Praha: Karolinum, 1996, 747 s.
- JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, 282 s.

Petr Jánský
jansky@zsf.jcu.cz